

УДК 378.094.015.3

*О. Б. Наливайко
м. Вінниця, Україна***ПРОФЕСІЙНА КУЛЬТУРА МАЙБУТНІХ СІМЕЙНИХ ЛІКАРІВ
ТА ШЛЯХИ ЇЇ ФОРМУВАННЯ**

Постановка проблеми. Медицина займає особливе місце в системі культури, і її основним завданням є збереження життя й здоров'я людей. Професійна діяльність лікаря пов'язана з системою цінностей, в основі якої знаходиться життя й здоров'я людини, що зумов-

лює її високе покликання. Для ефективного виконання своєї професійної роботи лікар повинен володіти не лише лікарською кваліфікацією та досвідом, але й високорозвиненим тактом, умінням зрозуміти хворого.

Проблема формування професійної культури є особливо актуальною нині, коли українське суспільство активно прагне до вступу в ЄС, коли пріоритетною є система ринкових відносин, у яких основними якостями, що визначатимуть успіх, є кваліфікація людини, рівень її технологічної, загальнокультурної підготовки та психологічної підготовленості.

В дослідженнях таких учених як В. Давидович, Ю. Жданов, М. Каган, В. Ігнатів ми знаходимо твердження про те, що ядром теорії культури є діяльність. Категорії «культура» та «діяльність» історично взаємозумовлені. В діяльності можна виділити особливу культурологічну функцію, здійснюючи яку особистість створює себе сама, самозбагачується й створює умови не лише для свого життя, але й для наступної трансформації в цілому, зокрема культурного середовища.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням, стосовно специфіки та різних аспектів професійної медичної культури, присвячено багато наукових робіт. Це дисертаційні дослідження А. Агаркової, С. Дружилова, Л. Дудікової, О. Жилиєвої, К. Куренкової, Б. Ясько, О. Мясоедов, О. Крсек та ін., в яких розглядаються окремі складові професійної культури лікаря. Аксиологічним основам медицини присвячені роботи Ю. Абаєва, С. Кулика, Ю. Лісіцина, Т. Мішаткіної, В. Рибіна, М. Яровинського та ін. Ці науковці відзначають небезпеку дегуманізації, зростаючий нігілізм по відношенню до традиційних моральних цінностей у медицині. Всі дослідження є перспективними й необхідними в плані пізнання конкретних проблем. Однак вони не дають цілісного уявлення про питання формування медичної культури, зокрема професійної культури майбутніх сімейних лікарів – питання, які є основою нашого дослідження.

Мета статті полягає в обґрунтуванні поняття професійної культури майбутнього лікаря як психолого-педагогічної категорії.

Виклад основного матеріалу. Професія та культура тісно й постійно між собою взаємодіють та один без одного існувати не можуть. Професія, поєднуючись із загальнолюдською культурою, породжує таке соціальне явище, як «професійна культура» й охоплює як галузь трудової діяльності людини, так і якість цієї діяльності, що в результаті складає саме культуру як унікальний феномен всієї людської історії, всього людського буття. Слід зауважити, що витоки профе-

ціоналізму, професійної культури в цілому слід шукати в трудовій діяльності людей, в суспільному розподілі праці. Саме суспільний розподіл праці та виникнення професій стали об'єктивними стимулами становлення й розвитку культури як «другої природи» людини [2, с. 87–89].

На формування професійної культури майбутнього спеціаліста впливають як особливості самої професії, так і інші фактори. Серед них можна виокремити об'єктивні та суб'єктивні, більш менш значущі, особистісні та соціальні фактори. Об'єктивний вплив мають також загальносвітлові тенденції в освіті, соціально-філософські проблеми культури, стан системи освіти та якість освітніх послуг, культура навчального закладу, престижність професії в суспільстві.

Професійну культуру можна розглядати як одну з властивостей групи людей, котрі відносяться до однієї професії. Професійна діяльність як соціально-культурне явище має складну структуру, що включає мету, задачу, предмет, засоби, методи, результат. Високий рівень професійної культури спеціаліста характеризується розвинутою здатністю до вирішення професійних задач, тобто розвиненим професійним мисленням та свідомістю.

Традиційно під професійною культурою розуміють сукупність теоретичних знань і практичних умінь, пов'язаних з конкретним видом праці. З появою професійної культури виникають і специфічні інститути, призначені для розвитку, збереження й розповсюдження культури. Особливо в цьому плані слід виділити систему професійної освіти, що являє собою соціальну форму існування культурних процесів навчання й виховання.

Л. Богданова професійну культуру визначає як органічний сплав кваліфікації та моральності, що функціонує на основі трудової моралі [1, с. 66].

Ми погоджуємося з думкою А. Капської про те, що професійна культура, крім необхідних знань, умінь та навичок включає в себе певні особистісні якості, норми ставлення до різних складових професійної діяльності [3].

Особливістю професійної культури є високий рівень професіоналізму її представників, котрий виступає показником якості професійної діяльності.

Медична культура сімейного лікаря являє собою самостійну підсистему культури, в основі якої покладено специфіку лікарської діяльності. В неї входить основний суб'єкт цієї діяльності – сімейний лікар зі своїми знаннями, особистісно-психологічними якостями, цінностями та ідеалами; зразки поведінки; традиції, встановлені соціальні

відносини, соціокультурні норми та стереотипи; медичні символи; спеціальні інститути, які в сукупності утворюють простір медичної культури. В медичній культурі поєднуються ознаки домінуючої культури та професійної культури, які відіграють роль основи культури та диктують представникам медичної культури встановлені цінності, норми, стереотипи. Однак, самі цінності та приписи загальної і професійної культури набувають особливого змісту через специфіку медичної діяльності, гуманної, яка відбувається у безпосередньому спілкуванні з людьми.

Для виявлення сутності понять «культура», «професійна культура» необхідно звернутися до поняття «цінність». Цінності формують культурний простір – соціальну арену розгортання сукупності програм людської активності та ціннісних орієнтацій, які знаходяться на різних рівнях актуалізації і локалізуються в межах певних культур. На думку О. Мясоедова, культура, професійна культура розвивається на основі стереотипів, моделей поведінки – міцно засвоєних ідеалів, цінностей, зразків поведінки, норм, які стали типовими, характерними для соціальних суб'єктів. Ключову роль в цих моделях відіграє поняття «цінність». У своїх роботах науковець пропонує наступну дефініцію: цінності – це соціокультурні зразки, загальноприйняті ідеальні (необхідні) уявлення людей відносно цілей їхньої життєдіяльності, що вказують напрям необхідного/бажаного перетворення дійсності [4, с. 11].

Ю. Хрустальов у своїй роботі «Етюди філософських ідей і думок» характеризує медицину як «вічне знання та першу науку про людину» [6, с. 239]. Проблема збереження біологічного життя людини виникла з моменту зародження людства й по мірі розвитку та еволюції людства дана проблема доповнювалася й іншими аспектами.

Медицина – наука, основним завданням якої є збереження життя й здоров'я людей, але внаслідок того, що нині «наука втрачає органічний зв'язок із головним культуруотворюючим змістом... втрата цього зв'язку відчувається як тривожний симптом, як сигнал неблагополуччя, «аварійності» культури» [5, с. 330], тому культурологічне дослідження професійної діяльності лікарів є особливо актуальною.

Л. Мясоедов термін «медична культура» визначає як систему цінностей, ідеалів, норм та зразків поведінки медичних працівників, їхній світогляд, а також символи, традиції, звичаї, які складають у сукупності своєрідний спосіб життя, детермінований специфікою професійної медичної діяльності [4, с. 13]

В сучасному суспільстві ефективна професійна діяльність із охорони здоров'я й надання медичної допомоги населенню стає важко

досяжною метою без адекватного розуміння ролі соціокультурних факторів, що впливають на цю діяльність.

Однією з головних відмінних особливостей сучасної медичної культури є трансформація моральних цінностей. Цей процес зумовлений свободою розвитку наукових і гуманітарних знань у суспільстві, яка існує у формі свободи в перегляді змісту моральних цінностей, їх значущості для людини у відповідності з розширенням прав людини в суспільстві, з розвитком наукового знання. Навіть такі моральні аксіоми, котрі складають етичну основу медичної культури, «як життя – добро», «смерть – зло» переглядаються відповідно до понять якості життя, евтаназії та інших.

Біомедичні технології, котрі дозволяють змінити глибинні основи біологічної та психічної життєдіяльності людини, тимчасові й просторові межі його життя впливають на соціальну й духовну складові медичної культури, оскільки їхнє використання зачіпає кардинальні світоглядні питання – що таке життя людини, в якій мірі людина має право втручатися в життя іншої людини (великих мас людей), чи допустимо «покращувати» нервово-психічну діяльність людини та ін.

Толерантність у відношенні позанаукових медичних знань і практик, різноманітних форм цілительства й розповсюдження багатьох духовних, медично-психологічних та інших оздоровчих практик, заснованих на комбінації розрізнених ідей із філософських, езотеричних, релігійних, парапсихологічних, науково-психологічних і науково-медичних теорій, призводить до розповсюдження в соціокультурному середовищі суспільства маси оман і забобонів.

Професійна культура лікаря – це «суб'єкт-суб'єктні» відносини, в яких об'єктом професійної діяльності лікаря, а по суті суб'єктом, є абсолютна цінність – людина, її здоров'я та життя. Професійній культурі лікаря, в основі якої лежить лікувальна діяльність, властиві стереотипи поведінки, специфіка дискурсу, символіка, традиції та звичаї. Структура професійної культури лікаря багатоаспектна, оскільки включає в себе систему спеціальних професійних знань, загальнокультурні цінності, сукупність духовних компонентів і окремі специфічні елементи, властиві лікарській професії. В професійній культурі лікаря виражені соціально-психологічні характеристики його особистості й низка професійно-важливих якостей, які сприяють ефективності його діяльності.

В сучасному суспільстві ефективна професійна діяльність із охорони здоров'я й надання медичної допомоги населенню стає важко

досяжною метою без адекватного розуміння ролі соціокультурних факторів, що впливають на цю діяльність.

Кожна епоха пред'являла до медичних працівників нові вимоги до їхньої моралі, котрі відображали загальні традиції культури й виражалися в різних історичних моделях у сфері взаємовідносин «лікар-пацієнт». Глобальні зміни, котрі відбулися в кінці ХХ століття і пов'язані з переоцінкою цінностей сучасного соціуму, вплинули і на професійну медичну культуру. На думку Ю. Шевченко, ці зміни викликані зіткненням двох суперечливих тенденцій. Перша з них полягає у зростанні влади та відповідальності лікаря в процесі збільшення можливостей медицини та біотехнологій. Друга тенденція характеризується розповсюдженням ліберально-демократичних цінностей, ідей, індивідуальних прав і свобод. Особливістю утвореного соціального і, в першу чергу, законодавчого регулювання є те, що для лікаря, в основному, встановлені заборони, а для пацієнтів, перш за все, як споживача охорони здоров'я й носія загальних конституційних прав, – визначені права [7].

Професійна медична культура сучасного українського суспільства заснована на ідеях діалектико-матеріалістичної філософії. На цій теоретичній основі виробляються підходи до створення нових біомедичних технологій, методів і засобів діагностики, лікування й профілактики різних захворювань. Вона є складноорганізованою відкритою розвивальною системою, яка включає в себе такі підсистеми, як медична освіта, органи та установи охорони здоров'я, медичне страхування та соціальний захист населення, науково-дослідницькі установи та ін. Ці форми культури існують на рівні масової професійної свідомості та на рівні індивідуальної свідомості представників професійної спільноти.

Висновки. Медична культура є складним, багатогранним соціокультурним явищем, яке відображає особливості життєдіяльності людей, котрі на рівні суспільства, соціальної групи, особистості впливають на стан їхнього здоров'я. Вона є фактором, що визначає ставлення людей до свого здоров'я, особливості взаємодії людини з різними медичними закладами, медичними й фармацевтичними працівниками.

Список літератури: 1. Богданова Л.В. К вопросу о культуре профессионального общения / Л.В. Богданова // Юбилейный сб. тр. ученых РГАФК, посвященный 80-летию академии. – М., 1998. – Т. 3. – 388 с. 2. Игнатов В.Г. Профессиональная культура и профессионализм государственной службы: контекст истории и современности : учеб. пособ. / В.Г. Игнатов,

В.К. Белоліпецький. – Ростов на Д : Издательский центр «МарТ», 2000. – 253 с.
 3. Капська А.Й. Соціальна робота: деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю: Навчально-методичний посібник. – К.: УДЦССМ, 2001. – 220 с.
 4. Мясоєдов А.М. Медицинская субкультура: специфика, структура, динамика: автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. культурологии. / А.М. Мясоєдов. Минск, 2012. – 28 с.
 5. Порус В.Н. Рациональность. Наука. Культура. / В.Н. Порус // Наука как культура и наука как цивилизация. – М., 2002. Электронный ресурс: <http://www.PHILOSOPHY.ru/iphras/library/rationality.html>
 6. Хрусталеv Ю.М. Этюды философских идей и мыслей: лекции по философии для аспирантов и студ. высш. мед. учеб. заведений / Ю.М. Хрусталеv. – М.: Вунмц, 1998. – 268 с.
 7. Шевченко Ю.Л. Философия медицины / Ю.Л. Шевченко – М. – 2004. – 384 с.

Bibliography (transliterated): 1. Bogdanova L.V. K voprosu o kul'ture professional'nogo obshhenija / L.V. Bogdanova // Jubilejnyj sb. tr. uchenyh RGAFK, posvjashhennyj 80-letiju akademii. – М., 1998. – Т. 3. – 388 s.
 2. Ignatov V.G. Professional'naja kul'tura i professionalizm gosudarstvennoj sluzhby: kontekst istorii i sovremenosti : ucheb. posob. / V.G. Ignatov, V.K. Belolipeckij. – Rostov na D : Izdatel'skij centr «MarT», 2000. – 253 s.
 3. Kaps'ka A.J. Social'na robota: dejaki aspekti roboti z dit'mi ta moloddju: Navchal'no-metodichnij posibnik. – К.: UDCSSM, 2001. – 220 s.
 4. Mjasoedov A.M. Medicinskaja subkul'tura: specifika, struktura, dinamika: avtoref. dis. na soisk. uchen. step. kand. kul'turologii. / A.M. Mjasoedov. Minsk, 2012. – 28 s.
 5. Porus V.N. Racional'nost'. Nauka. Kul'tura. / V.N. Porus // Nauka kak kul'tura i nauka kak civilizacija. – М., 2002. Jelektronnyj resurs: <http://vvv.PHILOSOPHY.ru/iphras/library/rationality.html>
 6. Hrustalev Ju.M. Etjudy filosofskih idej i myslej: lekicii po filosofii dlja aspirantov i stud. vyssh. med. ucheb. zavedenij / Ju.M. Hrustalev. – М.: Vunmc, 1998. – 268 s.
 7. Shevchenko Ju.L. Filosofija mediciny / Ju.L. Shevchenko – М. – 2004. – 384 s.

О. Наливайко

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ КУЛЬТУРА БУДУЩИХ СЕМЕЙНЫХ ВРАЧЕЙ И ПУТИ ЕЕ ФОРМИРОВАНИЯ

В статье рассмотрены вопросы профессиональной культуры будущего врача как психолого-педагогической категории, выделены этапы профессионального становления семейного врача: период профессионального самоопределения и выбора профессии; профессиональная подготовка; этап профессионализации, который включает в себя период профессиональной адаптации личности (вхождение в трудовую коллектив, освоение профессиональных обязанностей) и ее мастерства (автоматизм выполнения профессиональных обязанностей, передача опыта через обучение коллег и учеников).

Автор статьи отмечает, что структура профессиональной культуры врача многоаспектная. Отмечается, что одной из главных отличительных особенностей современной медицинской культуры является трансформация моральных ценностей, их значимости для человека в соответствии с расширением прав человека в обществе, к развитию научного знания.

Ключевые слова: профессиональная деятельность врача, профессиональная медицинская культура, культура врача, профессиональные ценности, профессионализм.

О. Наливайко

ПРОФЕСІЙНА КУЛЬТУРА МАЙБУТНІХ СІМЕЙНИХ ЛІКАРІВ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ФОРМУВАННЯ

У статті розглянуто питання професійної культури майбутнього лікаря як психолого-педагогічної категорії, виокремлено етапи професійного становлення сімейного лікаря: період професійного самовизначення й вибору професії; професійна підготовка; етап професіоналізації, який включає в себе період професійної адаптації особистості (входження в трудовий колектив, освоєння професійних обов'язків) і її майстерності (автоматизм виконання професійних обов'язків, передача досвіду через навчання колег та учнів).

Автор статті зауважує, що структура професійної культури лікаря багатоаспектна. Зауважується, що однією з головних відмінних особливостей сучасної медичної культури є трансформація моральних цінностей, їх значущості для людини відповідно до розширення прав людини в суспільстві, до розвитку наукового знання.

Ключові слова: професійна діяльність лікаря, професійна медична культура, культура лікаря, професійні цінності, професіоналізм.

О. Наливайко

FUTURE FAMILY DOCTORS' PROFESSIONAL CULTURE AS A PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CATEGORY

The question of the future doctor's professional culture as psychological and pedagogical category is observed in the article. The stages of family doctor's professional development are singled out in the following research.

The period of professional and career self-determination; professional training; professionalization stage which includes a period of professional adaptation of a personality (entering the labor group, the development of professional duties) and skills (doing professional duties automatically, transferring experience through teaching colleagues and students) are described in the article.

The author notes that the structure of professional medical culture is multifold. The transformation of moral values, their relevance for human according to the enlargement of the human rights in the society, the development of scientific knowledge as one of the main distinguishing features of modern medical culture are observed in the research.

Keywords: the doctors' professional activities, professional medical culture, the doctors' culture, professional values, professionalism.

Стаття надійшла до редакції 28.04.2016